

Резюме

Обиход Т.В. История возникновения и эволюции права и преодоление проблем правоприменения в Украине как гарантия ее успеха.

В аспекте социально-экономических и политических проблем Украины, отсутствия полноценного членства в ЕС являются важными примеры других государств, например, Китая в их быстром экономическом росте. Очень актуален вопрос правоприменительной функции государства для эффективного функционирования и борьбы с преступностью при соблюдении фундаментальных принципов правовой формы осуществления функций государства и выполнении всех трех этапов применения права.

Ключевые слова: социально-экономические и политические проблемы, мощное экономическое развитие, возникновение и эволюция права, принципы правовой формы осуществления функций государства.

Summary

Obikhod T. The history of the emergence and evolution of law and overcoming the problems of law enforcement in Ukraine as a guarantee of its success.

In the aspect of the socio-economic and political problems of Ukraine, the lack of full-fledged membership in the EU, are important examples of other states, such as China in their rapid economic growth. A very important issue is the law enforcement function of the state for the effective functioning and fight against crime. It is necessary to adhere to the fundamental principles of the legal form of state functions and the implementation of all three stages of the application of law.

Key words: socio-economic and political problems, strong economic development, the emergence and evolution of law, principles of the legal form of the realization of state functions.

УДК 348 (474+476+477) "15-17"

Ю.В. ЦВЕТКОВА

Юліанна Володимирівна Цветкова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМИН ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО, ЦЕРКОВНОЇ ІЄРАРХІЇ ТА КОРОНИ: ПІДҐРУНТЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Церковні братства, що діяли на теренах Великого Князівства Литовського (далі – ВКЛ) мали специфічний правовий статус, властивий типовим середньовічним корпораціям. Правовий статус братств, їхній розвиток та вплив на суспільні й державно-правові процеси достатньо досліджені у вітчизняній та закордонній літературі в роботах В. Антоновича, Д. Блажейовського, Є. Дзюби, Л. Заборовського, Я. Ісаєвич, М. Кояловича, А. Криловського, А. Міроновича, Е. Мединського, Б. Флорі, К. Харламповича, Н. Яковенко та ін.

У творах більшості російських, радянських та навіть українських авторів XIX–XX ст. ст. братства вважаються беззастережною опорою православ'я та опозицією державним колам Речі Посполитої (далі – РП). Із цілком зрозумілим ідеологічним навантаженням підкреслюється роль братств у приєднанні земель РП до Московської (згодом Російської) держави. У цих дослідженнях братства, як правило, ілюструються як пригнічені польською владою напівлегальні установи, які демонструють справжній *vox populi* пересічного населення, що мріє позбутися польського верховенства та «возз'єднатися» із Московським патріархатом як єдиним справжнім захисником православ'я. При оцінці суспільної ролі братств акцент робиться саме на їхню релігійну діяльність¹. Сучасна російська наука продовжує дотримуватися таких же наукових концепцій². Такий підхід у роботах цих авторів пояснити дуже просто.

По-перше, на їх авторів впливає офіційна цензурована територіальна доктрина спочатку Російської імперії, а згодом Радянського Союзу, за якою, як за будь-якою класичною світовою імперською доктриною територіального зростання, поширюється думка, що широкі кола населення приєднаних до метрополії земель самі прагнуть увійти до складу імперії та докладають для цього неабиякі зусилля.

По-друге, акцент на релігійний аспект в діяльності братств в контексті зближення з Росією також зрозумілий. Православна церква Московського царства (згодом Російської імперії) з її виключним державним положенням могла запропонувати православним вірянам РП статус не просто віросповідання більшості. По суті православ'я на європейській частині Московії (згодом Росії) була єдиною масовою релігією сповідання – ситуація, неможлива навіть для уяви у тодішній мультирелігійній РП – що, на думку більшості авторів, мусило створювати для членів братств неймовірно привабливість ідеї проживання в державі православної державної релігії в оточенні виключно одновірців. Роль господарської та особливо політичної діяльності братств, яку вони провадили у РП, у російських та радянських джерелах прив'язується переважно до релігійного та опо-

зиційного державним інституціям РП руху або ж взагалі нівелюється – що й не дивно, адже російсько-радянське авторитарне суспільство не могло припустити такої діяльності у недержавній організації.

По-третє, важливим елементом, що формує наукову думку окремих дослідників та цілої спільноти і принципово впливає на їхнє усвідомлення історико-правових явищ є правовий менталітет. Авторитарне суспільство закритого типу створює у глибинній свідомості його мешканців в якості єдиного можливого образу суспільства та держави центроспрямовану уніфіковану модель, що ґрунтується на абсолютних можливостях правителя, прийняття ним рішень виключно керуючись власними бажаннями та беззастережне автоматичне виконання цих рішень усіма підданими. У випадку із правовим становищем братств такий підхід призводив до догми, що будь-які негаразди православного населення є наслідком свідомих волюнтаристських репресій з боку короля та його найближчого оточення.

У результаті такий підхід викликав штучну примітивізацію усвідомлення не тільки правового статусу братств, а й правового становища усієї православної церкви на теренах ВКЛ зокрема та РП в цілому і затьмарює й погіршує сучасне сприйняття цього періоду та його правових реалій в очах як науковців, так і пересічних громадян.

Європейські студії, доступ до яких починають сьогодні отримувати вітчизняні дослідники, звичайно, є менш заангажованими та демонструють погляди з іншої наукової позиції³. Це стає справжньою науковою новелою та предметом активної дискусії сучасних українських науковців, для яких одним із актуальних завдань в сьогоdnішній складній політичній та суспільній ситуації є перегляд та переоцінка багатьох наукових історико-правових явищ через опрацювання альтернативних джерел та звільнення від декількасотрічної інерції ідеологічного навантаження. Одним із найефективніших способів переосмислення звичного у російсько-радянській літературі правового статусу братств є дослідження правової джерельної бази тих часів та аналіз політично-суспільних чинників, які впливають на них. Це дасть можливість побачити не таку однозначну та більш багатовекторну картину правового статусу, діяльності й мотивації братств на теренах ВКЛ.

У традиційній російсько-радянській літературі правовий статус братств нерозривно пов'язаний із релігійним аспектом їхньої діяльності в співпраці з православною церковною ієрархією. Однак взаємини братств та православної церкви були не такими однозначними. З середини XVI до середини XVII ст. діяльність братств сприймалася православною ієрархією негативно. Самоврядування, активна участь мирян у прийнятті рішень, приватне фінансування та прогресивні ідеї братств в очах православних традиціоналістів мала занадто багато рис протестантських громад, а деякі братства практично відкрито проголошували підтримку ідеям Лютера та Кальвіна⁴. Православна церква, знаючи відповідний досвід католицизму та не бажаючи його повторення, ставилася до цих ідей вкрай негативно, як і до будь-яких спроб створити відгалуження від себе. Так, отримання права ставропігії Львівським братством у 1586 р. від антиохійського патріарха Йоакима V дало братству контроль над місцевими єпископами та викликало тривалий конфлікт із єпископом Гедеоном Балабаном, ярим супротивником унії⁵. Городоцьке братство вступило у відкритий конфлікт не тільки з місцевим священиком Г. Попелем, якого навіть оголосило єретиком, а й з єпископом Михайлом Копистенським у 1592–1593 рр., обвинувачуючи останнього у фінансових зловживаннях.

Якщо проаналізувати заснування та основні напрями діяльності братств на цьому етапі, чітко спостерігається їх економічна та соціальна функція, а релігійна виступає тільки як додатковий ідентифікаційний фактор. Наприклад, Віленське братство засновується для забезпечення виборів Ради міста, у складі якої, згідно з привілеєм Сигізмунда 1432 р., мало бути 50 % православних⁶. У міщанському середовищі XV–XVI ст. така економічно раціональна орієнтованість братств була значно більш актуальна, а тому привабливіша, ніж традиційні консервативні догмати православної церкви. Поєднання їх соціально-економічної діяльності із релігійним елементом в очах прогресивних представників міщанства та дворянства мало сприйматися як місцеві паростки раннього буржуазного ладу, що вже крокував Європою. Це створювало величезну конкуренцію православної церкві і в ідеологічному, і в матеріальному аспектах, адже братські релігійні структури «відтягували» на себе прихожан, а отже, вплив та кошти. Інколи вони навіть забирали парафіяльні церкви, усуваючи духовенство від управи⁷ та позбавляючи його прибутків.

У свою чергу польські королі ставилися до братств краще, ніж до офіційної церковної православної ієрархії. По-перше, багато польських королів та впливового магнатського оточення у XVI ст. явно чи приховано підтримувало протестантизм, або, як мінімум, знаходило в ньому багато позитивних рис. Православні братства мали достатньо рис, схожих на протестантські громади, щоб проводити між ними аналогії в очах влади та додавати щодо них позитивного враження. По-друге, діяльність братств підвищувала економічний, науковий та освітній потенціал держави, тобто, фактично виконувала за приватні кошти державні функції, які мала б фінансувати корона із державної скарбниці, тобто корона мала усвідомлювати їхню економічно-соціальну користь. По-третє, створення братств, їх фінансування, діяльність їх посадовців відбувалася за ініціативи та коштів підданих, пересічних громадян, інтереси й добробут яких були безпосередньо пов'язані зі спокоем та успішністю існуванню РП як держави. Це потенційно відрізняло їх від священиків православної ієрархії, які знаходилися під матеріальним і кар'єрним впливом з боку Константинопольського та Московського патріархатів⁸, а отже, могли бути провідниками інтересів Московської та Османської держав, які на той момент перебували з РП у перманентних військових конфліктах. Тому випадки негативного ставлення польських урядових кіл до офіційної православної церкви в XIV–XVIII ст. можна обґрунтувати не стільки ідеологічними, скільки політичними чинниками. Діяльність братств могла бути для РП тим самим альтернативним варіантом легального сповідання православ'я без негативного зовнішньополітичного фактору.

Самі братства неодноразово наголошували на протестантських ідеях повернення до чистої виборності місцевих священників та їх незалежності від патріархів⁹, а, отже, й від політики Туреччини та Московії.

Вільна участь, самоврядування й приватне фінансування братства¹⁰ були своєрідним щирим та об'єктивним показником суспільних настроїв середніх прошарків на місцях. Польські керівні кола в складних політичних умовах розвитку своєї державності та при її федеративному характері мали це враховувати.

Такий комплекс чинників привів до того, що братства були самостійними суб'єктами у державно-правових та суспільних відносинах РП, а ототожнювати їх правовий статус із статусом православної церкви є помилковим. Цю тезу доводить дослідження правової бази РП, яка регулювала діяльність обох інститутів порізно, причому преференції у наданні прав та привілеїв віддавалися саме братствам. Наприклад, Стефан Баторій вилучає у 1584 р. Свято-Троїцький монастир у Київського митрополита Онисифора та передає його Віленському братству.

Найяскравішими свідченнями особливого ставлення польського уряду до братств є привілейні грамоти, які вони здобували. Сигізмунд III, який традиційно був прихильником уніатської церкви, у 1592 р. на прохання православних міщан Берестя дозволяє їм створення православного братства¹¹, аналогічну грамоту у 1592 р. отримує Мінське братство¹², а в 1589 р. та 1602 р. надаються благословенна та охоронна грамоти братству Могилева. Пізніше ці привілеї були підтримані Владиславом IV у 1633 та 1641 роках. Також Сигізмунд III у 1589 р. видає вже ставропігійному Віленському братству привілей з правом власного управління та ведення господарської діяльності¹³, а в 1592 р. навіть звільняє його від сплати податків. Ініціативи королів щодо братств усвідомлювалися та підтримувалися і католицькою шляхтою, яка на сеймі 1607 р. на державному законодавчому рівні затвердила за братствами усі їхні права та привілеї¹⁴.

Погіршення ставлення корони до братств відбувалося за польсько-московських війн 1604–1618 рр., коли більшість із них виступили з різкою критикою королівських дій. Зокрема, за наказом Сигізмунда III була зачинена типографія Віленського братства та спалені надруковані нею матеріали¹⁵. Однак по закінченні військових дій ситуація знов пом'якшується: у 1619 р. Луцьке братство отримує дозвіл відновити спалені шпиталь, церкву та училище¹⁶. Отже, знов чітко спостерігається не релігійно-ідеологічний, а політичний чинник у ставленні корони до братств.

Свою прихильність до братств демонструє і такий відомий прихильник підтримки офіційної православної ієрархії, як Владислав IV. У 1633 р. він легалізував Більське православне братство та наказав уніатам передати їм три із п'яти існуючих в місті церков¹⁷, тобто, по суті у конфлікті конфесії, ближчої до державної релігії та іншої церкви, віддав перевагу останній. Віленське братство у 1623–1633 рр. надсилало своїх представників на конвокаційний сейм для вибору короля та отримало від новообраного Владиславом IV три храми, право необмеженого приймання коштів від будь-яких осіб та безперешкодно розпоряджатися майном. Величезним внеском до фінансової незалежності Віленського братства від православної церкви була передача йому монастиря Святого Духа, якому, в свою чергу, підпорядковувалося ще сім монастирів¹⁸. У 1633 р. Владислав IV видав привілей, що підтверджував легальність та дозволяв будівництво споруд Полоцькому братству¹⁹. Пінське та Мінське братства у 1697–1733 рр. активно підтримував король РП протестант Август II Сильний²⁰.

Усі ці акти видаються та діють у той час, коли священники православної ієрархії масово замінюються уніатськими, тобто, на офіційну ієрархію чиниться певний психологічний та суспільний тиск. Але щодо братств у XVI–XVII ст. офіційна влада налаштована більш лояльно.

Однак у подальшому найбільша перевага православних братств в очах офіційної адміністрації – їхня економічна та господарська самостійність, а отже, незалежність від закордонних православних джерел фінансування, стає їхньою проблемою. Брак власних коштів міщан-учасників братств, пов'язаний із переходом частини вірян до католицизму або уніатства, примушує їх шукати додаткові засоби. Податкові пільги, що надають братствам королі РП, зменшують відтік коштів, але не збільшують їхнє надходження. Як наслідок, братства починають політику фаундрайзингу спочатку серед місцевого нобілітету, причому необов'язково православного. Так, Віленське братство користується фінансуванням як від православного магнату Богдана Огинського, так і з боку уніата Федора Скумін-Тишкевича та протестанта Христифора Радзивіла²¹. Пінське братство отримує кошти від магнатських родів Гарабурд, Соломирецьких та Володковичів, Більське Миколаївське братство – від проуніатського роду Сопіг. Могильовське братство фінансується Трубецькими, Солтиковими та Рудаковськими²². Одне із найстаріших братств, Буське, засноване у 1560–70-х рр., користувалося підтримкою роду Глининів, але врешті-решт у 1620-х рр. перейшло до унії та отримало фінансування від місцевої уніатської єпископії. Слуцьке братство, яке із самого заснування користувалося значною фінансовою підтримкою Юрія III Олельковича та родини Ходкевичів, із 1606 р. одержало фінансування від католика Януша Радзивілла та його православної дружини Софії, з середини XVII ст. самостійно провадило активну та дуже успішну підприємницьку діяльність²³.

Православна церква, навпаки, докладает максимум зусиль щоб підкорити собі братства, вбачаючи в них своїх конкурентів і в фінансовому, і в духовному аспекті. Активну боротьбу за свою незалежність від церковної ієрархії проводило одне із найбагатших та економічно самостійних братств – Слуцьке Преображенське. До 1620 р. воно підпорядковувалося Київській митрополії, але представники братства змогли отримати від патріарха Феодана пряму ставропігію до Константинополя. У 1626 р. патріарх Кирило позбавив братство ставропігії та повернув під владу Київського митрополита, але у 1633 р. під впливом Владислава IV ставропігія та незалежність братства були відновлені, хоча й це було втручанням світської королівської влади у

внутрішньо-церковні справи, чого польські королі зобов'язувалися не робити. У 1650–1660 рр. між братством та Київською митрополією знов почалася боротьба за підпорядкування, яку братство де-факто програло: їм дозволили обирати священиків, але із обов'язковим благословенням митрополита Київського²⁴. Тут ми взагалі спостерігаємо не тільки конфлікт братства та офіційної православної ієрархії, а й позицію королівської влади в цьому питанні – і остання висловлюється саме на користь братства.

Фінансові нестачі братств привертають до них увагу Московського патріархату, який пропонує їм свою матеріальну допомогу. Так, у середині XVIII ст. Більське братство звернулося за фінансовою підтримкою до Російської імперії та отримало її. У 1650 р. значну фінансову підтримку від Московського патріархату здобуло Полоцьке братство та ціла низка інших братств²⁵. У другій половині XVII ст. більшість братств опинилося під впливом Московського патріархату, як і офіційна церковна ієрархія²⁶, що одразу позбавило братства попередніх сподівань та ставлення до них польської корони як до місцевих, хоча й православних, але патріотичних осередків. Спробою боротися із цією тенденцією можна вважати прийняту Сеймом у 1676 р. постанову про заборону підтримувати контакти з Московським та Константинопольським патріархами і підпорядковуватися місцевим єпископам²⁷, яка повною мірою все одно не виконувалася. Із зміною політичної орієнтованості братств можна пов'язати й зменшення королівських привілеїв в цей період. Так, Могилівському братству наказують підпорядкуватися «...в речах духовних под послушенством владыки теперешнего Полоцкого и напотом будучих, а в делах светских под властью вряду местного права Майдеборского»²⁸, а в 1698 р. Август II видає привілей на друкарню не братству, а приватній особі М. Воцанці.

У результаті, протягом XVIII ст. братства ВКЛ чітко розподіляються на ті, які визнають унію, та на ті, що починають співпрацювати із православними патріархатами та проводити на території РП їхню політику. Однак навіть тут, спостерігаючи відверто негативні для себе, як до держави, наслідки, уряд РП не запроваджує активних дискримінаційних чи репресивних заходів ані проти братств, ані проти священницької ієрархії та дотримується на території ВКЛ свободи віросповідання для православного населення, хоча прихований опосередкований тиск все ж є наявним.

Діяльність братств, які співпрацювали із Московським патріархатом, сприяла не тільки проросійським настроям населення ВКЛ, які послабили РП у її боротьбі із Росією, а й переходу туди її східних земель, забезпечивши лояльність місцевого православного населення. Найцікавіше, що після остаточного приєднання цих земель до Російської імперії вони не тільки втратили статус суб'єкта федерації, міщани – права на самоврядування, а братства взагалі були ліквідовані або включені до структури офіційної церкви²⁹.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що діяльність православних братств мала більшу підтримку польської корони, ніж офіційна ієрархія православної церкви, і ототожнювати їхній правовий статус неправильно. На першому етапі свого розвитку братства були лояльними і навіть патріотичними щодо польської влади, були зосереджені на внутрішній власній економічній та соціальній діяльності як будь-яка типова середньовічна корпорація та становили прогресивну альтернативу класичним структурам православної церкви. Королівські привілеї, які отримують братства навіть тоді, коли стосунки корони й православної церкви є напруженими, свідчать про те, що офіційні кола РП цінували братства та прагнули залучитися їхньою підтримкою.

Правовий статус братств та ставлення до них з боку польської влади погіршується не через релігійний, а через економічно-політичний чинник: після потрапляння братств у фінансову залежність від Московського патріархату та офіційної церковної ієрархії братства втрачають самостійність, а як наслідок – і припиняють бути незалежними та незаангажованими структурами, на які б як на осередки приналежних до недержавної релігії, але відданих громадян могла б спиратися РП.

¹ Дмитриев М.В. Брестская уния и общественно-политическая борьба на Украине и в Белоруссии в конце XVI – первой половине XVII вв. / М.В. Дмитриев, Б.Н. Флоря, С.Г. Яковенко. – М.: Индрик, 1996. – Ч. 1: Брестская уния 1596 г.: исторические причины события. – 199 с. – С. 7 – 13; Коялович М.О. Чтения о церковных западнорусских братствах / М.О. Коялович // Шаги к обретению России. – Минск: Изд-во Белорусского экзархата, 2011. – 752 с. – С. 313; Макарий (Булгаков) История русской церкви. – СПб.: Тип. Имп. Акад. наук, 1879. – Т. IV. – Гл.1; Медынский Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI–XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией / Е.Н. Медынский. – М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1954. – 132 с.; Суворов Н.С. Учебник церковного права / Н.С. Суворов. – М.: Зерцало, 2004. – 477 с. – С. 106–107; Флеров И.О. О православных церковных братствах, противоборствовавших унии в Юго-Западной России в XVI, XVII и XVIII ст. / И.О. Флеров. – [Репр. изд. 1857 г. (компьютер. реконструкция)]. – [Минск: Православ. Братство во имя Архистратига Михаила, 1996]. – 200 с.

² Фефелова О.А. Православные братства на восточнославянских территориях Речи Посполитой во второй половине XVI – первой половине XVII века: автореф. дис. ... канд. истор. наук : спец. 07.00.02 / О.А. Фефелова. – Томск, 2001. – 20 с.; Лукашова С.С. Взаимоотношения клира и объединений мирян в восточных землях Речи Посполитой в конце XVI ст.: автореф. дис. ... канд. истор. наук : спец. 07.00.03 / С.С. Лукашова. – М., 2001. – 363 с.

³ Chodynicki K. Kosciol prawoslawny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632 – Warszawa: Drukarnia Kasy im. Mianowskiego, 1934. – 632 s.; Dziegielewski J. O tolerancje dla zdominowanych – Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986. – 228 s.; Hodana T. Miedzy krolem a carem – Krakow: Scriptum, 2008. – 262 s.; Mironowicz A. Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej. – Bialystok: Offset-print, 2003. – 214 s. etc.

⁴ Кашуба М.В. Реформаційні ідеї в діяльності братств на Україні (XVI – XVII ст.) / М.В. Кашуба // Секуляризація духовного життя на Україні в епоху гуманізму і Реформації. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 42–48.

⁵ Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. / Я.Д. Ісаєвич. – К.: Наукова думка, 1966. – 248 с. – С. 77.

- ⁶ Mironowicz A. Врactalwa... – S. 15.
- ⁷ Блажейовський Д. Берестейська ре-унія та українська історична доля і недоля / Д. Блажейовський. – Л.: Каменяр, 1995. – 646 с. – С. 23.
- ⁸ Hodana S. Вказана праця. – 34–35.
- ⁹ Ісаєвич Я.Д. Вказана праця.
- ¹⁰ Голубев С.Т. История Киевской духовной академии / С.Т. Голубев. – К.: Унив. тип., 1886. – 235 с. – С. 80–83; Mironowicz A. – С. 11.
- ¹¹ Акты Южной и Западной России. – СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1863. – Т. 1. – 301 с. – С. 244.
- ¹² <https://www.sedmitza.ru/lib/text/436372/>
- ¹³ <https://www.sedmitza.ru/lib/text/436372/>
- ¹⁴ https://risu.org.ua/ua/library/books/autors/sadoviak_pmohyla/sadoviak_1
- ¹⁵ Лист короля Сигизмунда III-го обывателямъ в. кн. Литовскаго, [w:] Акты, издаваемые... – Вильна, 1896. – Т. VIII. – № 44. – С. 93.
- ¹⁶ Архив Юго-Западной России. Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной Руси. – К.: Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1883. – Ч. 1. – Т. 4. – 938 с. – С. 474; № 185.
- ¹⁷ Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной Руси – К.: Тип. Г. Корчак-Новицкого, 1883. – Ч. 1. – Т. 4. – С. 658; № 267. – С. 723–725; № 291.
- ¹⁸ https://risu.org.ua/ua/library/books/autors/sadoviak_pmohyla/sadoviak_3
- ¹⁹ Киприанович Г.Я. Исторический очерк православия, католичества и унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени / Г.Я. Киприанович. – Вильна: Тип. И. Блюмовича, 1895. – 235 с. – С. 88.
- ²⁰ <http://kyiv-pravosl.info/2016/05/09/diyalnist-pinsko-ho-bohoyavlenskoho-bratsko-ho-monastyru-a-v-xvii-xx-st-st>
- ²¹ Mironowicz A. Вказана праця. – S. 34; Киприанович Г. Я. Вказана праця. – С. 88.
- ²² Mironowicz A. Вказана праця. – S. 41.
- ²³ <http://nasledie-sluck.by/ru/sluchina/2075/>
- ²⁴ Акты об унии и состоянии православной церкви с половины XVII в. (1648–1798). – № 2. – С. 2.
- ²⁵ Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной Руси. – Ч. 1. – Т. 4. – С. 548–553; № 218–221. – С. 571–573; № 228–229; Акты, относящиеся к делу о подчинении Киевской митрополии Московскому патриархату (1620–1694). – 1872. – № 62. – С. 229.
- ²⁶ Харлампович К.В. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь / К.В. Харлампович. – Казань: Изд. книжного магазина М.А. Голубева, 1914. – Т. 1. – 970 с. – С. 164–172.
- ²⁷ Акты об унии и состоянии православной церкви с половины XVII в. (1648–1798). – № 15. – С. 29.
- ²⁸ Акты Западной России. – СПб., 1851. – Т. 4. – С. 172.
- ²⁹ Mironowicz A. Вказана праця. – S. 7.

Резюме

Цветкова Ю.В. Деякі аспекти взаємин православних братств Великого Князівства Литовського, церковної ієрархії та корони: підгрунття та правові засади.

Стаття є спробою переглянути традиційний підхід до усвідомлення правового статусу братств ВКЛ, їх взаємин з православною церквою та короною. Братства мали більшу підтримку польської корони, ніж офіційна ієрархія православної церкви, що підтверджується королівськими привілеями. Спочатку братства були зосереджені на власній економічно-соціалній діяльності як типова середньовічна корпорація та становили прогресивну альтернативу класичним структурам православної церкви, відносно з якою були напруженими. Ставлення до братств з боку польської влади погіршується, починаючи з другої половини XVII ст., не через релігійний чинник, а через потрапляння братств в фінансову залежність від Московського патріархату та церковної ієрархії, що призвело до втрати самостійності братств та їхньої лояльності до РП.

Ключові слова: православні братства, правовий статус релігійних меншин в Речі Посполитій в XVI–XVIII ст.

Резюме

Цветкова Ю.В. Некоторые аспекты взаимоотношений православных братств Великого Княжества Литовского, церковной иерархии и короны: предпосылки и правовые основания.

Статья является попыткой пересмотреть традиционный подход понимания правового статуса братств ВКЛ, их взаимоотношений с православной церковью и короной. Братства имели большую поддержку польской короны, чем официальная иерархия православной церкви, что подтверждается королевскими привилегиями. Изначально братства были сосредоточены на собственной экономико-социальной деятельности как типичная средневековая корпорация и составляли прогрессивную альтернативу классическим структурам православной церкви, отношения с которой были напряженными. Отношение к братствам со стороны польской власти ухудшается, начиная со второй половины XVII ст., не из-за религиозного фактора, а из-за попадания братств в финансовую зависимость от Московского патриархата и церковной иерархии, что привело к несамостоятельности братств и их нелояльности РП.

Ключевые слова: православные братства, правовой статус религиозных меньшинств в Речи Посполитой в XVI–XVIII ст.

Summary

Tsvietkova Y. Some aspects of the Orthodox Confraternities relations to Church Hierarchy and Crown in the Grand Duchy of Lithuania: grounds and legal bases.

The article revises traditional approach towards understanding of the orthodox confraternities' legal status. As evidenced by the King's privileges confraternities enjoyed more support from the Polish Crown than the official hierarchy of the Orthodox Church. At the beginning confraternities were loyal and even patriotic towards the Polish rule; they were concentrated on their social and economic

affairs as well as any typical medieval corporation and constituted a progressive alternative to official classic structures of the Orthodox Church. Attitude of the Polish powers starting from mid-XVII century deteriorated not because of religious reason, but because of the subjugation of confraternities to the Muscovy patriarchate and to the official church hierarchy, which resulted in their loss of independence and loyalty towards RP.

Key words: orthodox confraternities, legal status of religious minorities in Rzecz Pospolita in XVI–XVIII cent.

УДК 502.14 (477)

А.Л. ГОЛОВКО

Аліна Леонідівна Головка, здобувач Національної академії внутрішніх справ

ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РАКУРС

Однією з найбільш актуальних проблем сучасності є охорона навколишнього природного середовища. Ця ситуація набула особливо важливого значення у зв'язку з розширенням масштабів і можливостей людства у сфері природокористування. Навколишнє природне середовище служить умовою та засобом існування людини, територією, на якій вона проживає, просторовою межею здійснюваної державної влади, місцем для розміщення об'єктів культурно-побутового призначення й іншою базисною основою людської життєдіяльності.

Навколишнє природне середовище утворює складне поняття, у рамках існування якого історично одержали розвиток складні форми взаємодії суспільства та природи: економічна (споживання природи людиною, використання її для задоволення людських потреб) та природоохоронна (охорона навколишнього середовища з метою збереження людини як біологічного й соціального організму)¹.

Охорона навколишнього природного середовища, забезпечення раціонального використання, збереження і відновлення природних об'єктів та ресурсів, охорона й захист екологічних прав та обов'язків громадян нині є однією з основних функцій держави. У ст. 16 Конституції України зазначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави².

Природоохоронна діяльність держави здійснюється різноманітними формами та методами, що спрямовані на встановлення правопорядку в системі екологічних правовідносин. Така діяльність держави полягає насамперед у виданні законів та підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують регулювання відносин у сфері взаємодії суспільства і природи з метою збереження та відновлення довкілля, забезпечення екологічної безпеки³.

Питання формування державної політики у природоохоронній сфері, спрямованої на досягнення та підтримання стану екологічної безпеки в контексті державотворення, досліджувалися у працях В.І. Андрейцева, О.С. Баб'яка, П.Д. Біленчука, А.М. Гайдая, А.П. Гетьмана, І.М. Заріцької, Н.Р. Кобецької, А.М. Мірошніченка, Г.В. Тищенко, І.Б. Усенка, Т.П. Устименко, Ю.О. Чирви, Ю.С. Шемшученка, М.В. Шульги та інших. Необхідно зазначити, що теоретико-методологічний аналіз праць вітчизняних фахівців, у яких розглядалися природоохоронна діяльність держави, переконує у тому, що при певній розробленості цієї проблематики недостатньо уваги приділяється питанням щодо історико-правових аспектів становлення та розвитку цієї діяльності в Україні.

Метою статті є проведення періодизації історико-правового процесу становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні на основі часових критеріїв та історичних джерел права.

У зв'язку із пошуком нових напрямів ефективного вирішення екологічних проблем сучасності увагу дослідників дедалі більше привертає історичний досвід становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні. Адже на попередніх етапах становлення та розвитку нашої держави завжди можна віднайти подібні сучасним проблеми, які вже дістали певне вирішення. Відтак, істотно зростає роль історико-правових досліджень природоохоронної діяльності, які в комплексі з екологічними напрацюваннями закладають наукові підвалини для обґрунтованих узагальнень, висновків і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізму здійснення екологічної функції держави.

На різних етапах існування України змінювалися форми і методи здійснення природоохоронної діяльності як складової екологічної функції держави. Необхідно визнати, що екологічної функції держави в сучасному розумінні не було, вона з'являється лише в 60–70 рр. XX століття⁴. Але це не означає, що її не існувало до цього часу зовсім. Ціла низка положень та норм, що містяться в історичних джерелах, свідчить про здійснення природоохоронної діяльності державою з найдавніших часів до сьогодення.

Історичний аналіз наявних джерел права дає змогу виділити кілька періодів становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні, а саме: